

Ανισότητες, φτώχεια και πολιτικές αλληλεγγύης στην Ελλάδα

Θεόδωρος Μ. Μητράκος

doi: [10.12681/sp.28993](https://doi.org/10.12681/sp.28993)

Copyright © 2021, Θεόδωρος Μ. Μητράκος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μητράκος Θ. Μ. (2021). Ανισότητες, φτώχεια και πολιτικές αλληλεγγύης στην Ελλάδα. *Κοινωνική Πολιτική*, 10, 2–16. <https://doi.org/10.12681/sp.28993>

Κοινωνική Πολιτική

Social Policy

Άρθρα / Articles:

Θεόδωρος Μ. Μπτράκος
*Ανισότητες, φτώχεια και πολιτικές αλληλεγγύης
στην Ελλάδα*

Κωνσταντίνος Ι. Χαζάκης,
Γεώργιος Σ. Παπανικολάου
*Οι προϋποθέσεις βέλτιστης εταιρικής διακυβέρνησης
σε μονάδες υγείας: Η ελληνική εμπειρία*

Κορίνα Κομνηού
*Οι επιπτώσεις του φαινομένου της ομιλοποίησης
στις εργασιακές σχέσεις: Η περίπτωση του ΟΤΕ*

Ζωή Σιούλη –Κατάκη
*Η ασφαλιστική μεταμόρφωση των επικουρικών
συντάξεων. ΤΕΑΠΟΖΟ: Ανταποδοτικότητα vs
αναδιανομής και αλληλεγγύης*

Ανισότητες, φτώχεια και πολιτικές αλληλεγγύης στην Ελλάδα

Θεόδωρος Μ. Μητράκος

Τράπεζα της Ελλάδος

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη συνοψίζει τα κυριότερα ευρήματα από τις διαθέσιμες μελέτες όσον αφορά το μέγεθος και τη μεταβολή κοινωνικών δεικτών όπως η εισοδηματική ανισότητα, η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός και άλλοι δείκτες ευημερίας στην Ελλάδα κατά την πρόσφατη περίοδο της κρίσης. Όπως προκύπτει από την ανάλυση, η Ελλάδα εισήλθε στην κρίση με υψηλό επίπεδο ανισότητας και φτώχειας συγκριτικά με τις άλλες χώρες της ΕΕ, το οποίο αυξήθηκε ακόμη περισσότερο τα πρώτα έτη της κρίσης και ουσιαστικά δεν υποχώρησε έκτοτε. Όλοι σχεδόν οι κοινωνικοί δείκτες επιδεινώθηκαν σημαντικά τα πρώτα έτη της πρόσφατης κρίσης, ιδίως σε σύγκριση με το βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών πριν από την κρίση. Δυσανάλογα μεγαλύτερη ήταν η επιδείνωση αυτή για την ομάδα των ανέργων και των νεότερων ζευγαριών με παιδιά. Έτσι, με βάση τα ευρήματα της μελέτης, ο επαναπροσδιορισμός των βασικών παραμέτρων της κοινωνικής πολιτικής μετά την πρόσφατη οικονομική κρίση προβάλλει ως επιτακτικά αναγκαίος.

Inequality, Poverty and Solidarity Policies in Greece

Theodoros M. Mitrakos

Bank of Greece

Abstract

The present paper summarises the results of available studies regarding the levels and changes of social indicators such as income inequality, poverty, social exclusion and other welfare indicators in Greece during the recent crisis. As shown by the analysis, in the case of Greece, inequality and poverty indicators deteriorated considerably in the early years of the recent crisis, especially in comparison with households' pre-crisis living standards. This deterioration was disproportionately greater for the unemployed and for young couples with children. The findings point to an urgent need to redefine the key parameters of social policy in the light of the recent economic crisis.

1. Εισαγωγή

Η μείωση του μεριδίου του εισοδήματος από εργασία αποτελεί πλέον σαφή διεθνή τάση, ενώ η οικονομική ανισότητα στις επιμέρους χώρες του ΟΟΣΑ βρίσκεται σε ιστορικά υψηλά επίπεδα, παρά το γεγονός ότι η ανεργία μειώνεται και η απασχόληση αυξάνεται. Στις χώρες μάλιστα όπου πρόσφατα εφαρμόστηκαν προγράμματα προσαρμογής (Ελλάδα, Ιρλανδία, Πορτογαλία και Ισπανία), περιορίστηκε ακόμη περισσότερο το μερίδιο του εισοδήματος από εργασία κατά την πρόσφατη κρίση. Οι αυξανόμενες ανισότητες παγκοσμίως είναι ιδιαίτερα ανησυχητικές, καθώς, εκτός των άλλων, έχουν οδηγήσει σε μείωση της εμπιστοσύνης των πολιτών στους θεσμούς και στις εθνικές κυβερνήσεις. Είναι πλέον σημαντικό η ανάλυση των οικονομικών ανισοτήτων να δίνει μεγαλύτερη έμφαση σε δείκτες ανισοτήτων πέραν των εισοδηματικών, ιδίως σε εκείνους που αντανακλούν ανισότητες ως προς τις ευκαιρίες, την ποιότητα ζωής και την ευημερία των πολιτών. Η διεύρυνση των ανισοτήτων αυτών δημιουργεί προβλήματα στη δημοκρατία και την κοινωνική συνοχή (OECD 2016, 2017, 2018a, 2018b, World Bank 2016, ILO 2017).

Στην παρέμβαση αυτή, συνοψίζονται τα κυριότερα ευρήματα από τις διαθέσιμες μελέτες όσον αφορά το μέγεθος και τη μεταβολή των κοινωνικών δεικτών όπως η εισοδηματική ανισότητα, η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός και άλλοι δείκτες ευημερίας στην Ελλάδα κατά την πρόσφατη περίοδο της κρίσης. Γίνεται επίσης προσπάθεια να εκτιμηθεί πώς τα επιμέρους μέτρα οικονομικής πολιτικής (περικοπές συντάξεων και μισθών, φορολογικές παρεμβάσεις κ.ά.), καθώς και τα διαθέσιμα εργαλεία κοινωνικής πολιτικής, επηρέασαν τους κοινωνικούς δείκτες. Όπως προκύπτει από την ανάλυση, ο επαναπροσδιορισμός των βασικών παραμέτρων της κοινωνικής πολιτικής προβάλλει ως επιτακτικά αναγκαίος κατά την τρέχουσα συγκυρία. Τέλος, διατυπώνονται ορισμένες πιθανές προτάσεις οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

2. Οι οικονομικές ανισότητες στην Ελλάδα της κρίσης

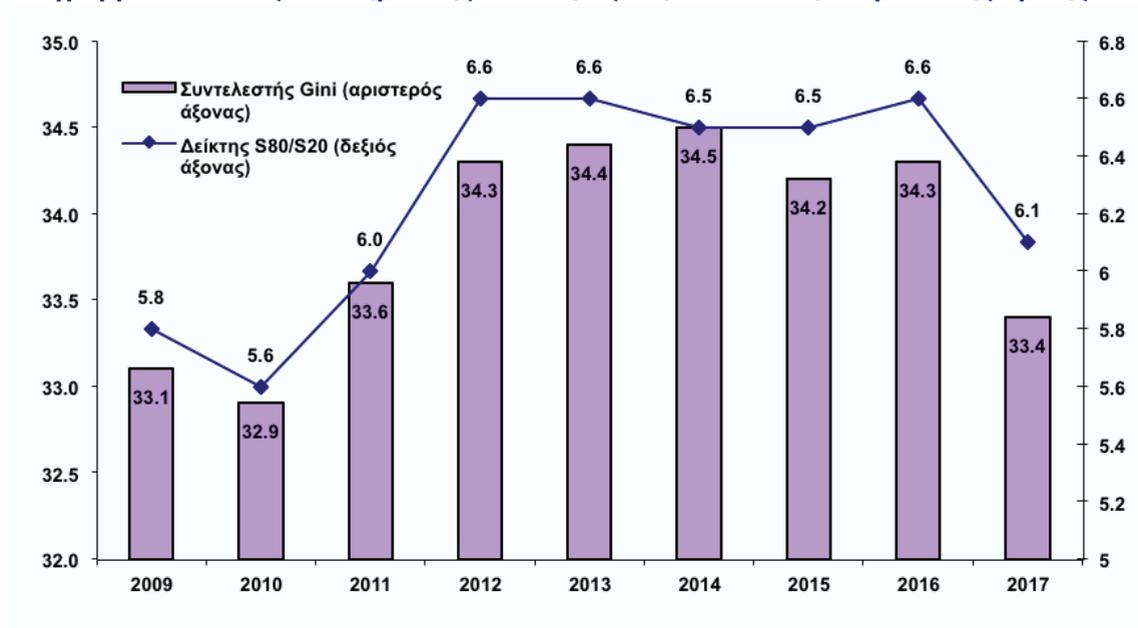
Η Ελλάδα εισήλθε στην κρίση με υψηλό επίπεδο ανισότητας και φτώχειας συγκριτικά με τις άλλες χώρες της ΕΕ, το οποίο αυξήθηκε ακόμη περισσότερο τα πρώτα έτη της κρίσης και ουσιαστικά δεν υποχώρησε έκτοτε.

Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC) που ανακοινώθηκαν πρόσφατα από την ΕΛΣΤΑΤ (έρευνα 2017, εισοδήματα 2016), το μερίδιο του εισοδήματος του πλουσιότερου 20% του πληθυσμού είναι 6,1 φορές μεγαλύτερο από εκείνο του φτωχότερου 20% του πληθυσμού (δείκτης S80/S20). Παράλληλα, το 25% του πληθυσμού με το χαμηλότερο εισόδημα λαμβάνει μόλις το 9,3 % του συνολικού εισοδήματος, ενώ το 25% του πληθυσμού με το υψηλότερο εισόδημα λαμβάνει το 46,6 % του συνολικού εισοδήματος.

Από τη διαχρονική εξέλιξη τόσο του ευρέως διαδεδομένου δείκτη ανισότητας, δηλ. του συντελεστή Gini, όσο και του δείκτη κατανομής εισοδήματος S80/S20 προκύπτει ότι από το 2008 μέχρι και το 2010 καταγράφεται ελαφρά μείωση της εισοδηματικής ανισότητας στην Ελλάδα, καθώς η κρίση δεν είχε ακόμη ουσιαστικά εκδηλωθεί. Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 1, στα πρώτα

έτη της κρίσης η ανισότητα με βάση το συντελεστή Gini αυξάνεται από 32,9% το 2010 (έτος έρευνας) σε 33,6% το 2011 και 34,3% το 2012, εξέλιξη που ίσως φανερώνει ότι οι εισοδηματικές απώλειες που προκλήθηκαν από τα πρώτα μέτρα λιτότητας ήταν πιο άνισα κατανεμημένες στον ελληνικό πληθυσμό. Τέλος, την περίοδο που ακολούθησε (2012-16) η εισοδηματική ανισότητα διατηρήθηκε σχεδόν σταθερή στο ίδιο υψηλό επίπεδο (Gini μεταξύ 34,2% και 34,5%), ενώ το 2017 μειώθηκε (33,4%). Με βάση το συντελεστή Gini, η Ελλάδα είναι μαζί με τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Λετονία,, οι χώρες με τα υψηλότερα επίπεδα εισοδηματικής ανισότητας στην ΕΕ. Ο συντελεστής Gini διαμορφώνεται σε 30,7% για την ΕΕ, σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία από την έρευνα του 2016 (S80/S20: 5,1).

Διάγραμμα 1. Δείκτες εισοδηματικής ανισότητας στην Ελλάδα την περίοδο της κρίσης

Πηγή: Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC), ΕΛΣΤΑΤ.

Σημείωση: Τα αναγραφόμενα έτη είναι τα έτη διεξαγωγής της έρευνας (σε όλα τα διαγράμματα)

2.1 Οι ανισότητες στην κατανομή του πλούτου

Εκτός όμως από το εισόδημα, ένας άλλος οικονομικός δείκτης που επίσης ενδιαφέρει είναι ο πλούτος, όχι μόνο ως πηγή εισοδήματος από κεφάλαιο, αλλά και ως ευρύτερη κοινωνικοοικονομική δύναμη, η οποία μπορεί να διευρύνει τις εισοδηματικές ανισότητες. Στην έννοια του πλούτου περιλαμβάνονται τα ακίνητα, οι καταθέσεις, οι μετοχές, τα ομόλογα και οι άλλοι χρηματοοικονομικοί τίτλοι. Επισημαίνεται πάντως ότι, ενώ για το εισόδημα τα διαθέσιμα συγκριτικά στατιστικά στοιχεία αφθονούν, τα αντίστοιχα στοιχεία για τον πλούτο είναι πολύ λιγότερα, κάτι που ίσως εξηγεί γιατί οι ανισότητες πλούτου έχουν σε μεγάλο βαθμό μέχρι πρόσφατα αγνοηθεί.

Σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ ο πλούτος κατανέμεται πιο άνισα από ό,τι το εισόδημα. Συγκεκριμένα, το 10% των νοικοκυριών που βρίσκονται στο άνω άκρο της κατανομής των εισοδημάτων

των κατέχει περίπου το 25% του συνολικού εισοδήματος, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό με βάση την κατανομή του πλούτου φθάνει στο 50%. Είναι αξιοσημείωτο ότι το ποσοστό του συνολικού πλούτου που κατέχει το πλουσιότερο 1% της κατανομής του πλούτου είναι περίπου ίσο με το ποσοστό του συνολικού εισοδήματος που συγκεντρώνει το άνω 10% της κατανομής των εισοδημάτων. Ακόμη, το 40% των νοικοκυριών που βρίσκονται στο κάτω άκρο της κατανομής του πλούτου κατέχει το 3% του συνολικού πλούτου, ενώ κατέχει 20% του συνολικού εισοδήματος.

Η ευρωπαϊκή Έρευνα για τα Οικονομικά και την Κατανάλωση των Νοικοκυριών (Household Finance and Consumption Survey – HFCS) αποτελεί σημαντική πηγή μικροοικονομικών δεδομένων, η οποία παρέχει λεπτομερή πληροφόρηση για τα περιουσιακά στοιχεία, τα δάνεια και τον καθαρό πλούτο των νοικοκυριών, καθώς επίσης και για το εισόδημα και την κατανάλωσή τους. Στην Ελλάδα, το πρώτο κύμα της έρευνας διεξήχθη το 2009 και το δεύτερο το 2014, με δείγμα 3.000 περίπου νοικοκυριά. Από την επεξεργασία των πρωτογενών στοιχείων των ερευνών αυτών προέκυψαν ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα (Χαραλαμπάκης 2017). Πρώτον, την περίοδο της κρίσης καταγράφηκε μία σχετική αύξηση της ανισότητας του πλούτου για τα ελληνικά νοικοκυριά, καθώς ο συντελεστής Gini αυξήθηκε στην Ελλάδα κατά 6,8% (από 0,56 το 2009 σε 0,60 το 2014). Δεύτερον, η διάμεσος του καθαρού πλούτου των ελληνικών νοικοκυριών μειώθηκε κατά 40% την περίοδο 2009-2014 (2014: 65.030 ευρώ, 2009: 108.649 ευρώ).¹ Η μείωση αυτή είναι εμφανής σε όλο το εύρος της κατανομής, αν και η καθαρή αξία των περιουσιακών στοιχείων του 10% των πιο πλούσιων νοικοκυριών μειώθηκε κατά 32% (ή 114.673 ευρώ σε απόλυτους όρους), έναντι αντίστοιχης μείωσης κατά 71% (ή 1.423 ευρώ) για το 10% των νοικοκυριών που βρίσκονται στο κάτω μέρος της ίδιας κατανομής. Τρίτον, η πώση της αξίας του καθαρού πλούτου των νοικοκυριών αποδίδεται κυρίως στη μείωση της αξίας της ακίνητης περιουσίας και δευτερευόντως στη συρρίκνωση της αξίας των χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων.

Επισημαίνεται, τέλος, ότι μεταξύ 2010 και 2015 το ποσοστό του πλούτου που κατέχει το ανώτερο 10% του πληθυσμού αυξήθηκε ελαφρά μεταξύ των 16 χωρών του ΟΟΣΑ (OECD, *How's Life? Measuring Well-Being*, Νοέμβριος 2017) για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία και ανήλθε σε 48,7%. Στην Ελλάδα το αντίστοιχο ποσοστό από 38,8% το 2010 αυξήθηκε σε 42,4% το 2015. Πάντως, η διαγενεακή μεταβίβαση του πλούτου στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου, στις οποίες συγκαταλέγεται και η Ελλάδα, είναι ιδιαίτερα σημαντική και πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στις σχετικές αναλύσεις.

3. Κίνδυνος φτώχειας και κοινωνικός αποκλεισμός

Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών για το 2017 (εισοδήματα 2016), το 20,2 % του πληθυσμού της χώρας ή 2,1 εκατομμύρια άτομα (790 χιλ. νοικοκυριά) βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας. Ο δείκτης του κινδύνου

1. Η μείωση του διάμεσου καθαρού πλούτου την περίοδο της κρίσης ήταν σημαντική και σε άλλες χώρες της ευρωζώνης, όπως η Κύπρος (-40%), η Σλοβενία (-26%), η Ιταλία (-22%), η Ισπανία (-17%) και η Πορτογαλία (-16%). Οι χώρες που σημείωσαν αύξηση του διάμεσου καθαρού πλούτου των νοικοκυριών την περίοδο της κρίσης ήταν η Γερμανία (10%) και το Λουξεμβούργο (0,6%).

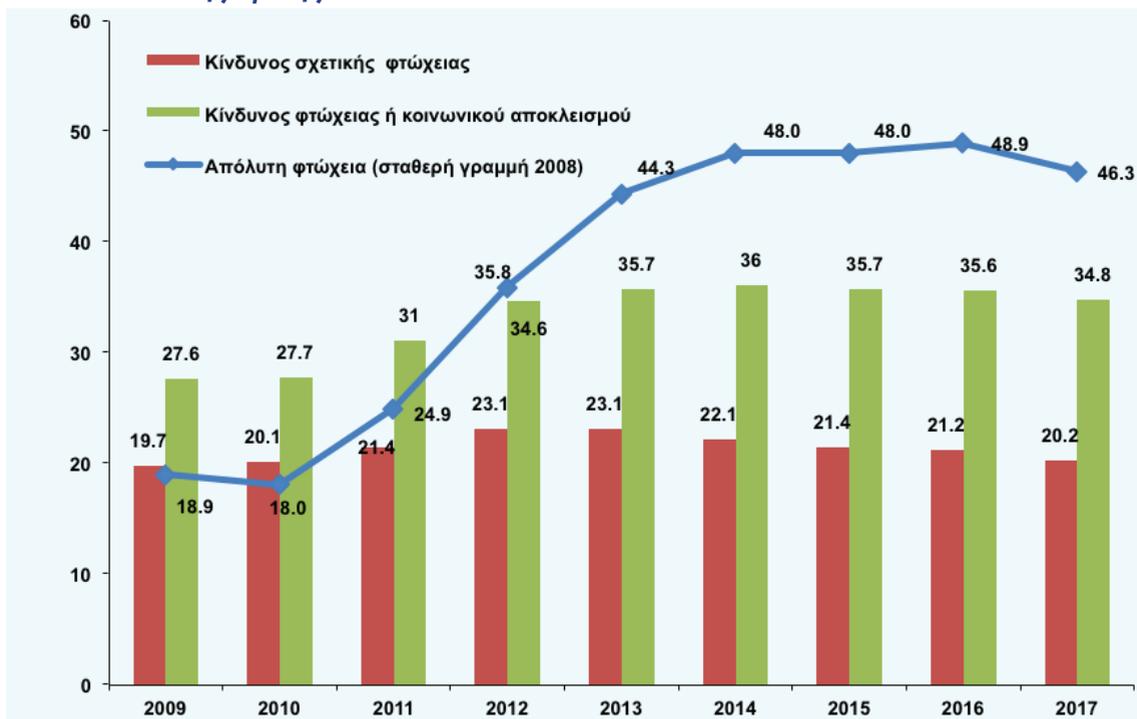
φτώχειας, ή αλλιώς το ποσοστό σχετικής φτώχειας, δείχνει την αναλογία του πληθυσμού με εισόδημα κάτω από ένα όριο, το οποίο ορίζεται συμβατικά σε σχέση με το διάμεσο εισόδημα (60% της διαμέσου) για το σύνολο του πληθυσμού.

Στην Ελλάδα, το χρηματικό όριο της σχετικής φτώχειας στην τελευταία έρευνα (2017) για ένα μονομελές νοικοκυριό ήταν 4.560 ευρώ ετησίως (έναντι 7.178 ευρώ στην έρευνα του 2010), ενώ για ένα τετραμελές νοικοκυριό με δύο ενήλικες και δύο παιδιά ήταν 9.576 ευρώ (2010: 15.073 ευρώ). Το μέσο ετήσιο διαθέσιμο εισόδημα του συνόλου των νοικοκυριών της χώρας ανήλθε στην έρευνα του 2017 σε 15.106 ευρώ, παρουσιάζοντας συνεχή μείωση σε όλη την περίοδο της κρίσης (2010: 24.224 ευρώ). Ο δείκτης του κινδύνου σχετικής φτώχειας για την Ελλάδα αυξήθηκε κατά τα πρώτα έτη της τρέχουσας κρίσης, για να αποκλιμακωθεί στη συνέχεια (Διάγραμμα 2), ενώ παραμένει σημαντικά υψηλότερος από το μέσο όρο της ΕΕ (ΕΕ-28: 17,3% για το 2016).

Σημαντικά πιο υψηλό είναι το ποσοστό του πληθυσμού της Ελλάδος που βρίσκεται σε *κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού* (δηλ. διαβιοί με υλικές στερήσεις ή και με χαμηλή ένταση εργασίας), το οποίο ανέρχεται στην έρευνα του 2017 σε 34,8% (ΕΕ-28: 23,5% για το 2016) ή σε 3,7 εκατομμύρια άτομα (2010: 27,7%). Το ποσοστό αυτό αυξήθηκε δραματικά τα δύο πρώτα έτη της κρίσης και παραμένει σχεδόν σταθερό τα 5 τελευταία έτη (Διάγραμμα 2). Ανάλογη ήταν η εξέλιξη και στο *κάσμα της σχετικής φτώχειας*, που μετρά τη διαφορά μεταξύ του ορίου της φτώχειας (για το σύνολο του πληθυσμού) και του διαμέσου ισοδύναμου εισοδήματος των ατόμων που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας (ως ποσοστό του τελευταίου) και το οποίο διαμορφώθηκε σε 30,3 % σύμφωνα με την έρευνα του 2017 (2010: 23,4%, 2012: 29,9%, 2014: 31,3%, 2016: 31,9%). Επιπλέον, ο πληθυσμός που διαβιοί σε νοικοκυριά στα οποία δεν εργάζεται κανένα μέλος ή εργάζεται λιγότερο από 3 μήνες συνολικά το έτος έφθασε το 2016 τα 1,2 εκατομμύρια άτομα (2010: 544.800 άτομα).

Σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες και με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Eurostat για το 2017 (εισοδήματα 2015), η Ελλάδα βρίσκεται στην ομάδα των χωρών με το μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (34,8%), μαζί με τη Βουλγαρία (38,9%) και τη Ρουμανία (35,5%).

Διάγραμμα 2. Δείκτες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα την περίοδο της κρίσης

Πηγή: Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC), ΕΛΣΤΑΤ.

Η επιδείνωση των δεικτών φτώχειας στην Ελλάδα είναι ακόμη πιο δραματική κατά την περίοδο της τρέχουσας κρίσης σε απόλυτους όρους, δηλαδή όταν το κατώφλι της φτώχειας παραμένει διαχρονικά σταθερό σε όρους πραγματικής αγοραστικής δύναμης. Πράγματι, σύμφωνα με τα στοιχεία της EU-SILC 2017, στην Ελλάδα το 46,3% του πληθυσμού θα κατατασσόταν ως φτωχό με βάση τις συνθήκες του 2008 (βλ. Διάγραμμα 2), ενώ το 2010 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν πολύ χαμηλότερο (18%). Αξίζει να σημειωθεί ότι για την ΕΕ συνολικά το ποσοστό φτώχειας οριζόμενο ως προς ένα σταθερό όριο φτώχειας αυξήθηκε την περίοδο 2010-2014 από 17% σε 19% με βάση τις συνθήκες του 2008.

Από την εξέταση των δεικτών για τις *συνθήκες διαβίωσης* του πληθυσμού στην Ελλάδα προκύπτει ότι η στέρηση βασικών αγαθών και υπηρεσιών (δυσκολία ικανοποίησης βασικών αναγκών, ανεπαρκείς συνθήκες στέγασης, επιβάρυνση από τις δαπάνες στέγασης, αδυναμία πληρωμής δανείων ή αγορών με δόσεις, δυσκολίες στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών, δυσκολία αντιμετώπισης των συνήθων αναγκών, ποιότητα ζωής) δεν αφορά μόνο το φτωχό πληθυσμό, αλλά και σημαντικό μέρος του μη φτωχού πληθυσμού. Το ποσοστό του πληθυσμού με υλικές στερήσεις (δηλαδή το ποσοστό του πληθυσμού που, λόγω οικονομικών δυσκολιών, στερείται 4 τουλάχιστον βασικά αγαθά και υπηρεσίες από τα 9 που παρακολουθεί η σχετική έρευνα) διαμορφώθηκε το 2017 σε 21,1% για το σύνολο του πληθυσμού (23,8% για τα παιδιά, 15,8% για τους ηλικιωμένους), έναντι μόλις 11,0% το 2009.²

2. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του 2017, το ποσοστό των νοικοκυριών που δηλώνει οικονομική

Τέλος, από τα ευρήματα των μελετών προκύπτει ότι οι απώλειες στο *ευ ζην* των πολιτών της Ελλάδος είναι πολύ μεγαλύτερες από αυτές που μπορούν να ερμηνευθούν από την οικονομική κρίση. Η παγκόσμια «Έκθεση για την ευτυχία» (World Happiness Report) του 2015 ισχυρίζεται ότι όταν οι κοινωνικοί θεσμοί αποδεικνύονται ανεπαρκείς για την αντιμετώπιση των προκλήσεων από την οικονομική κρίση, τότε υπό την πίεση των προβλημάτων μπορεί να οδηγηθούν στην κατάρρευση, προκαλώντας μεγαλύτερη πτώση στο επίπεδο ευτυχίας, αφού η εμπιστοσύνη στους κοινωνικούς θεσμούς αποτελεί σημαντικό παράγοντα του υποκειμενικού ευ ζην.

3.1 Μετατοπίσεις του κινδύνου φτώχειας διαχρονικά

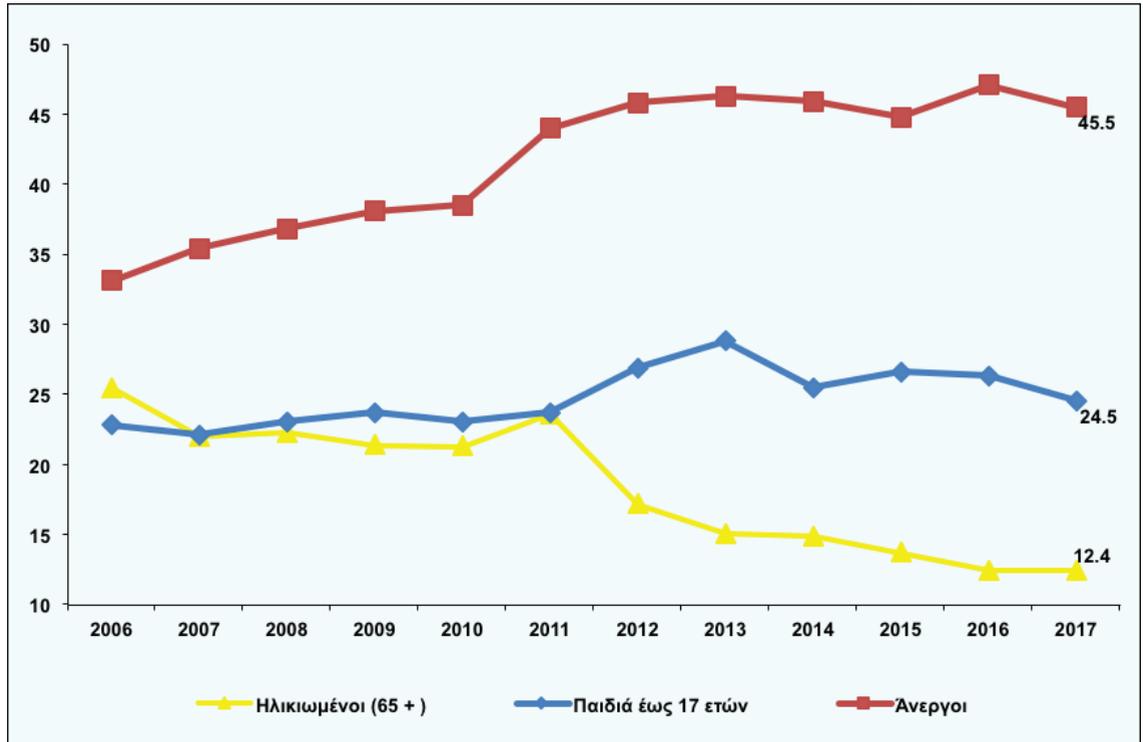
Κατά την τρέχουσα περίοδο της κρίσης, η επιδείνωση που καταγράφεται με βάση όλους τους κοινωνικούς δείκτες ήταν ιδιαίτερα έντονη στην Ελλάδα για τους νέους και κυρίως τους νέους ανέργους. Καθώς μάλιστα το (μακροπρόθεσμο) ποσοστό ανεργίας αναμένεται να παραμείνει σε υψηλά επίπεδα στο άμεσο μέλλον, ενώ το θεσμικό πλαίσιο παροχής της σχετικής βοήθειας προς τους ανέργους είναι περιοριστικό, η φτώχεια μεταξύ των ανέργων και των νέων ζευγαριών με παιδιά αποτελεί πλέον τη βασική κοινωνική πρόκληση. Σε έναν πιο μακροπρόθεσμο ορίζοντα, η φτώχεια φαίνεται να μετατοπίζεται από την ομάδα των ηλικιωμένων προς την ομάδα των νεότερων ζευγαριών με παιδιά, από τις αγροτικές προς τις αστικές περιοχές και από τους λιγότερο εκπαιδευμένους προς τις υψηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Επιπλέον, μετά το 2005 η παιδική φτώχεια φαίνεται να βρίσκεται σε μια συνεχή διαδικασία διεύρυνσης. Πράγματι, υψηλότεροι δείκτες σχετικής φτώχειας καταγράφονται πλέον μεταξύ των παιδιών ηλικίας 0-17 ετών (2017: 24,5%), ενώ για άτομα ηλικίας 65 ετών και άνω το αντίστοιχο ποσοστό έχει πλέον περιοριστεί σημαντικά (12,4%). Ωστόσο, η ομάδα των ηλικιωμένων είναι πιθανόν να έχει πληγεί δυσανάλογα από μειώσεις στις κοινωνικές υπηρεσίες ή/και σε παροχές σε είδος, όπως φάρμακα και γενικά παροχές υγείας (βοήθεια στο σπίτι κ.ά.).

Τέλος, με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία από την έρευνα του 2017, *ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας* στην Ελλάδα είναι κυρίως οι άνεργοι (ποσοστό φτώχειας 45,5%) και ιδιαίτερα οι άνεργοι άνδρες (ποσοστό φτώχειας 50,5%), τα μονογονεϊκά νοικοκυριά με τουλάχιστον ένα εξαρτώμενο παιδί (30,5%), οι μη οικονομικά ενεργοί εκτός των συνταξιούχων (νοικοκυρές κ.λπ., 25,7%), τα νοικοκυριά με 2 ενήλικες και 3 ή περισσότερα παιδιά (24,2%), οι μερικώς απασχολούμενοι (27,5%), αλλά και τα παιδιά ηλικίας 0-17 ετών (24,5%).

αδυναμία να έχει ικανοποιητική θέρμανση το χειμώνα ανέρχεται σε 26%, ενώ είναι 45,3% για τα φτωχά νοικοκυριά και 21,5% για τα μη φτωχά νοικοκυριά. Το 55,2% των νοικοκυριών που έχουν λάβει καταναλωτικό δάνειο για αγορά αγαθών και υπηρεσιών δηλώνει ότι δυσκολεύεται πάρα πολύ στην αποπληρωμή αυτού ή των δόσεων. Επίσης, το 47,3% του μη φτωχού πληθυσμού έχει οικονομική δυσκολία να αντιμετωπίσει έκτακτες, αλλά αναγκαίες δαπάνες αξίας περίπου 384 ευρώ, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για το φτωχό πληθυσμό εκτιμάται σε 78,3%. Ομοίως, το 43,8% του μη φτωχού πληθυσμού έχει δυσκολία να ανταποκριθεί στις δαπάνες για μία εβδομάδα διακοπών, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για το φτωχό πληθυσμό εκτιμάται σε 80,5%.

Διάγραμμα 3. Ο κίνδυνος φτώχειας για επιλεγμένες ομάδες του πληθυσμού

Πηγή: Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC), ΕΛΣΤΑΤ.

4. Η αναδιανεμητική επίδραση ορισμένων μέτρων οικονομικής πολιτικής στη διάρκεια της κρίσης

Δεδομένου ότι η φορολογία και οι περικοπές στους μισθούς και τις συντάξεις υπήρξαν οι σημαντικότεροι άξονες δημοσιονομικής προσαρμογής, είναι σημαντικό να διερευνήσουμε πώς τα μέτρα αυτά επηρέασαν την ευημερία των νοικοκυριών, καθώς και την εισοδηματική ανισότητα στην Ελλάδα της κρίσης.

Ως προς την άμεση φορολογία, οι Γιαννίτσας και Ζωγραφάκης (2016), στην ανάλυσή τους «Ανισότητα, Φτώχεια και Οικονομικές Ανατροπές στα χρόνια της κρίσης», καταλήγουν σε ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Πρώτον, παρόλο που το μέσο εισόδημα των νοικοκυριών προ φόρων μειώθηκε δραματικά, ο φόρος εισοδήματος ως ποσοστό του μέσου εισοδήματος αυξήθηκε σημαντικά στα πρώτα έτη της κρίσης (από 10,4% σε 15,9%). Η αυξημένη αυτή επίδραση της φορολογίας ήταν ιδιαίτερα επώδυνη για το κατώτερο μισό της κατανομής, καθώς νοικοκυριά χωρίς εισοδήματα (π.χ. νοικοκυριά ανέργων) φορολογήθηκαν για πρώτη φορά λόγω του φόρου επί των ακινήτων. Δεύτερον, ο φόρος επί των ακινήτων (ΕΕΤΗΔΕ, ΕΤΑΚ, ΕΝΦΙΑ) είχε πολύ σημαντικότερη επίδραση στη φορολογική επιβάρυνση των νοικοκυριών στην περίοδο της κρίσης (π.χ. 2,95% κατά μέσο όρο το 2012) και η επιβάρυνση ήταν μεγαλύτερη στα χαμηλά από ό,τι στα υψηλά εισοδήματα (4,3% στο κάτω μισό της κατανομής, έναντι 2,6% στα δύο ανώτερα δεκατη-

μόρια). Αυτό εξηγείται αφενός λόγω του αναλογικού κυρίως χαρακτήρα των φόρων αυτών και αφετέρου από το ότι τα χαμηλότερα εισοδήματα έχουν μεγαλύτερο μερίδιο στη συνολική περιουσία από ό,τι στο συνολικό εισόδημα.³ Τρίτον, ανεξάρτητα από τη θέση τους στην εισοδηματική κατανομή, σημαντικός αριθμός νοικοκυριών αντιμετωπίζει συνθήκες ακραίας επιβάρυνσης και έλλειψης ρευστότητας σε ό,τι αφορά τη φορολογία της ακίνητης περιουσίας.⁴ Τέταρτον, η έκτακτη οικονομική εισφορά για τα υψηλά εισοδήματα και η έκτακτη εισφορά στις μεγάλες επιχειρήσεις και στους ιδιοκτήτες ακινήτων αξίας άνω των 200 χιλιάδων ευρώ είναι σχεδόν βέβαιο ότι έχουν προοδευτικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι επιβαρύνουν σχετικά περισσότερο τα ανώτερα εισοδηματικά στρώματα. Τέλος, επισημαίνεται ότι η φορολογική κλίμακα εισοδήματος έγινε πιο προοδευτική στην περίοδο της κρίσης, κυρίως μέσω της επιβολής της έντονα προοδευτικής εισφοράς αλληλεγγύης στα υψηλά κυρίως εισοδήματα.

Οι έμμεσοι φόροι στην Ελλάδα ήταν παραδοσιακά και παραμένουν ακόμη η υπ' αριθμόν ένα πηγή δημοσιονομικών εσόδων (έφθασαν το 16,2% του ΑΕΠ το 2015, έναντι 13,6% στην ΕΕ-28), αποτελώντας σχεδόν τα 2/3 του συνόλου των φορολογικών εσόδων (τα οποία αντιπροσώπευαν 25,7% του ΑΕΠ το 2015, έναντι 26,9% στην ΕΕ-28). Στο πλαίσιο της έμμεσης φορολογίας, ο ρόλος των Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης (ΕΦΚ) ήταν και παραμένει σημαντικός. Όπως προέκυψε από μελέτες, η αναδιανεμητική επίδραση των ΕΦΚ στα αλκοολούχα ποτά που καταναλώνονται στο σπίτι είναι μεν προοδευτική, αλλά ποσοτικά περιορισμένη. Αντίθετα, η επίδραση του ΕΦΚ στα προϊόντα καπνού διαπιστώθηκε ότι είναι αφενός μεν ποσοτικά σημαντική, αφετέρου δε έντονα αντιστρόφως προοδευτική, με την έννοια ότι επιβαρύνει κυρίως τα κατώτερα εισοδηματικά στρώματα. Αντιστρόφως προοδευτική βρέθηκε να είναι και η επίδραση του ΕΦΚ στα καύσιμα θέρμανσης. Ο πλέον προοδευτικός και ποσοτικά σημαντικός μεταξύ των ΕΦΚ είναι αυτός που επιβάλλεται στα καύσιμα κίνησης και στην κατοχή ιδιωτικών αυτοκινήτων.

Η συνολική επιβάρυνση από την έμμεση φορολογία στην κατανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα παρουσιάζει σχήμα αντεστραμμένου U, δηλαδή είναι μεγαλύτερη για το μέσο από ό,τι για τα άκρα της εισοδηματικής κατανομής. Η εικόνα αυτή αντανακλά τη συνύπαρξη έντονα προοδευτικών φόρων (π.χ. σε ένδυση, οικιακό εξοπλισμό, αναψυχή, μεταφορές) και έντονα αντιστρόφως προοδευτικών (π.χ. σε διατροφή, καπνό, στέγαση, υγεία). Ωστόσο, όλες σχεδόν οι εκτιμήσεις συγκλίνουν στο ότι η ανισότητα αυξάνεται με την επιβολή των έμμεσων φόρων. Επισημαίνεται πάντως ότι πίσω από τη σχετικά μέτρια αρνητική αναδιανεμητική επίδραση της αύξησης των έμμεσων φόρων κρύβονται δυσμενέστερες καταναλωτικές επιλογές. Έως το 2008 οι φόροι στην αγορά και χρήση των αυτοκινήτων ανέτρεπαν την αρνητική αναδιανεμητική επίδραση του υπόλοιπου φορολογικού συστήματος, αφού οι ανώτερες εισοδηματικές τάξεις είχαν ακριβότερα και πιο ενεργοβόρα αυτοκίνητα και παράλληλα οι φόροι απόκτησης και κατοχής αυτοκινήτων είχαν έντονα προοδευτική δομή. Η κατάρρευση της αγοράς αυτοκινήτων μετά την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης απενεργοποίησε την προοδευτική λειτουργία των φόρων αυτών. Ομοίως, η

3. Ενδεικτικά, το 2012 το μερίδιο της συνολικής περιουσίας που αντιστοιχούσε στο κάτω 50% της κατανομής ήταν 31,9%, ενώ το εισόδημά του αποτελούσε το 18,3% του συνολικού εισοδήματος.

4. Ο φόρος μεγάλης ακίνητης περιουσίας και ο ΕΕΤΗΔΕ ενοποιήθηκαν από το 2014 στον γνωστό ΕΝΦΙΑ, ο οποίος διέυρνε τη φορολογική βάση. Το 2016 ο ΕΝΦΙΑ επεκτάθηκε σε περιοχές και μορφές ακίνητης περιουσίας στην περιφέρεια οι οποίες προηγουμένως εξαιρούνταν. Έτσι, όχι μόνο αυξήθηκε η συνολική του βαρύτητα στο ΑΕΠ, αλλά άλλαξε και η κατανομή του, επιβαρύνοντας ακόμη περισσότερο το κάτω μέρος της κατανομής.

δραστική αύξηση του ειδικού φόρου κατανάλωσης στο πετρέλαιο θέρμανσης τον Οκτώβριο του 2012 έχει επιφέρει τεράστια επιβάρυνση στα φτωχά νοικοκυριά, στο βαθμό που αυτά θα ήθελαν να διατηρήσουν τις συνθήκες θέρμανσής τους σταθερές. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, η συνολική μείωση της κατανάλωσης πετρελαίου θέρμανσης άγγιξε το 60% το 2013, υποδηλώνοντας ότι υπήρξαν δραστικές μεταβολές στα καταναλωτικά πρότυπα και άρα στο επίπεδο διαβίωσης των νοικοκυριών και ιδιαίτερα των φτωχών (Καπλάνογλου και Ράπανος 2014).

Σε σχέση με τις *παρεμβάσεις στους μισθούς και στις συντάξεις*, τα αποτελέσματα των μελετών για την Ελλάδα δείχνουν ότι μια αναλογική μείωση κατά 10% στις συντάξεις, τα γεωργικά/αγροτικά εισοδήματα και τις μεταβιβάσεις φαίνεται ότι θα έχει σημαντική επίδραση στην αύξηση της συνολικής ανισότητας κατά 0,52%, 0,48% και 0,65% αντίστοιχα. Αυτό εξηγείται από τη σχετικά μεγαλύτερη συμμετοχή των εισοδημάτων αυτών στο συνολικό εισόδημα των φτωχότερων νοικοκυριών. Ωστόσο, τα αποτελέσματα των αναλύσεων δεν καταδεικνύουν με σαφήνεια αν οι περικοπές στους μισθούς και τα ημερομίσθια, κυρίως στο δημόσιο τομέα, που εφαρμόστηκαν στη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης έχουν οδηγήσει σε αύξηση ή μείωση της συνολικής ανισότητας. Λόγω της σχετικά μεγαλύτερης συνεισφοράς των μισθών και των ημερομισθίων στο δημόσιο τομέα στα μεσαία εισοδηματικά στρώματα, το μέγεθος και η κατεύθυνση των επιδράσεων των σχετικών περικοπών στη συνολική ανισότητα δεν είναι ξεκάθαρο.

Έτσι, για παράδειγμα η κατάργηση των δώρων του Πάσχα, των Χριστουγέννων και των επιδομάτων αδείας, καθώς και άλλων παροχών, στο δημόσιο τομέα εκτιμάται ότι έχει επηρεάσει κυρίως τα μεσαία εισοδηματικά κλιμάκια, με αμφίβολα αναδιανεμητικά αποτελέσματα στο σύνολο της κατανομής του εισοδήματος. Από την άλλη πλευρά, η μείωση των δώρων Πάσχα, Χριστουγέννων και του επιδόματος αδείας που καταβάλλονται στους συνταξιούχους εκτιμάται ότι λειτούργησε αντιστρόφως προοδευτικά. Ωστόσο, η ταυτόχρονη προστασία αυτών που λαμβάνουν χαμηλότερες συντάξεις είναι βέβαιο ότι έχει αμβλύνει ή και αντιστρέψει το αρνητικό αυτό αποτέλεσμα. Αντιστρόφως προοδευτικό είναι προφανές ότι θα είναι και το αποτέλεσμα της κατάργησης των περισσότερων από τις πιστώσεις του προϋπολογισμού για το ΕΚΑΣ και τα άλλα κοινωνικά επιδόματα, καθώς το εν λόγω επίδομα ενισχύει κυρίως τις κατώτερες και πολύ χαμηλές συντάξεις.

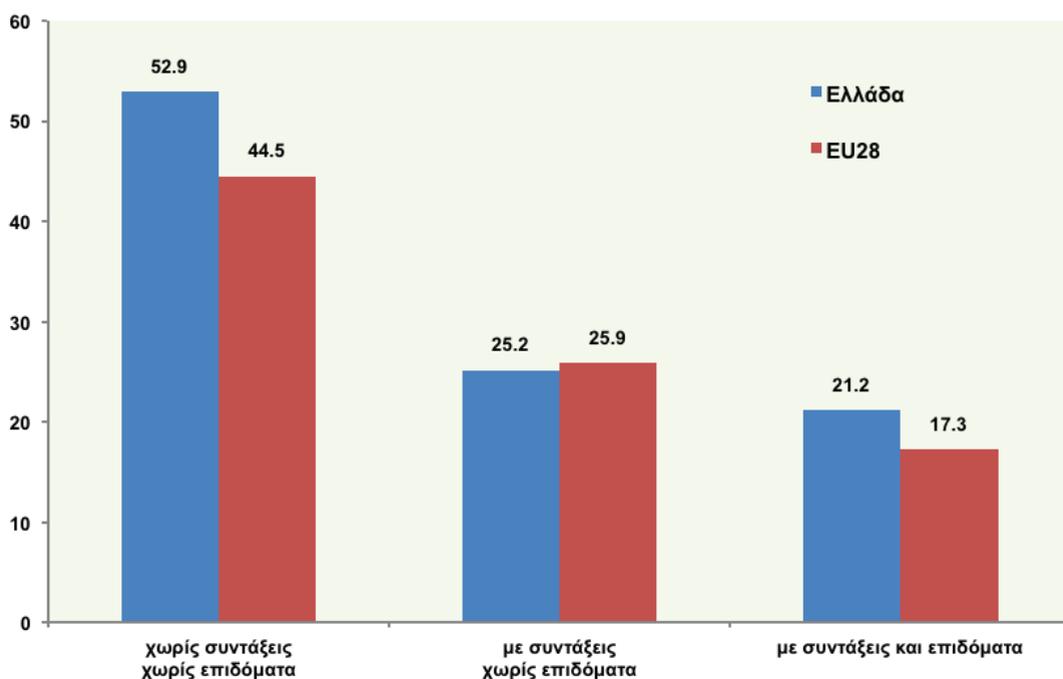
4.1 Η αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών δαπανών

Η αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών παροχών του κατακερματισμένου κοινωνικού κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα ήταν περιορισμένη σε σχέση με όλες τις άλλες χώρες της ΕΕ. Προφανώς, πέρα από την έκταση των διαθέσιμων πόρων, υπάρχουν και ορισμένοι άλλοι σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν το τελικό αποτέλεσμα. Τέτοιοι παράγοντες είναι η σύνθεση των κοινωνικών παροχών και ο βαθμός στόχευσης των επιμέρους παροχών προς τους πραγματικούς δικαιούχους, δηλ. τους οικονομικά ασθενέστερους και με μεγαλύτερη ανάγκη. Το μεγαλύτερο μέρος των κοινωνικών δαπανών στις μεσογειακές χώρες το κατέχουν οι συντάξεις και σε μικρότερο βαθμό οι μη συνταξιοδοτικές κοινωνικές παροχές, όπως είναι τα κοινωνικά επιδόματα (ανεργίας, αναπηρίας, πρόνοιας, ασθένειας, στέγασης, οικογενειακά κ.ά.), τα οποία είναι πιο «προοδευτικά», με την έννοια ότι ενισχύουν περισσότερο τους οικονομικά ασθενέστερους.

Ο αναδιανεμητικός ρόλος των συντάξεων έχει ενισχυθεί σημαντικά τα τελευταία έτη στην Ελλάδα, μειώνοντας τον κίνδυνο σχετικής φτώχειας κατά 27,7 και 26,8 ποσοστιαίες μονάδες το 2016 και 2017 αντίστοιχα (έναντι 18,6 ποσοστιαίων μονάδων στις χώρες της ΕΕ-28 το 2016). Σ' αυτή την περίπτωση, είναι επιτακτική ανάγκη οι υπόλοιποι λίγοι πόροι που διατίθενται για τα κοινωνικά επιδόματα να φθάνουν στους πραγματικούς δικαιούχους. Η αναδιανεμητική επίδραση του συνόλου των επιδομάτων αυτών περιορίζει τον κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα μόλις κατά 4 και 3,8 ποσοστιαίες μονάδες το 2016 και 2017 αντίστοιχα, έναντι 8,6 μονάδων για το μέσο όρο των χωρών της ΕΕ το 2016 (Διάγραμμα 4).

Ορισμένα μέτρα εισοδηματικής στήριξης στην περίοδο της κρίσης φαίνεται να κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση. Μεταξύ αυτών είναι η χορήγηση ενιαίου επιδόματος στήριξης τέκνων με εισοδηματικά κριτήρια, η χορήγηση βοηθήματος ανεργίας αυτοαπασχολουμένων, η διεύρυνση των κριτηρίων επιλεξιμότητας του επιδόματος μακροχρόνιας ανεργίας, το πρόγραμμα αντιμετώπισης της ανθρωπιστικής κρίσης, η χορήγηση του κοινωνικού μερίσματος, καθώς και η καθολική εφαρμογή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος (Leventi and Matsaganis 2016, Mitrakos and Botsari, 2016).

Διάγραμμα 4. Αποτελεσματικότητα των κοινωνικών δαπανών: Κίνδυνος φτώχειας (%) πριν και μετά τις κοινωνικές δαπάνες

Πηγή: Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC, 2016).

5. Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής

Με βάση τις διαστάσεις και την εξέλιξη των κοινωνικών δεικτών στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κρίσης προκύπτει ότι η ζήτηση για κοινωνική μέριμνα από την πλευρά των πολιτών είναι έντονη. Ωστόσο, η προσφορά από το κράτος χαρακτηρίζεται από αποσπασματικότητα, με διοικητικές δυσλειτουργίες αλλά και βελτιώσεις τα τελευταία έτη. Επιπλέον, η αύξηση της κοινωνικής δαπάνης τις τελευταίες δεκαετίες πριν από την κρίση δεν συνοδεύθηκε από τον «εξευρωπαϊσμό» των κοινωνικών πολιτικών, που συνέχισαν να χαρακτηρίζονται από μία πανσπερμία ρυθμίσεων με συγκρουόμενες αρμοδιότητες μεταξύ διαφορετικών φορέων.

Από τα διαθέσιμα στοιχεία για τα πρώτα έτη της κρίσης προκύπτει ότι η σχετική φτώχεια αυξήθηκε σχετικά μέτρια στην περίοδο της τρέχουσας κρίσης (3 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ των ετών 2010 και 2013), ενώ οι διαστάσεις της «απόλυτης» φτώχειας αυξήθηκαν δραματικά. Η κοινωνία βίωσε μια σημαντική και βίαιη μείωση των εισοδημάτων και του βιοτικού της επιπέδου, που άγγιξε πολλές ομάδες του πληθυσμού. Σημαντικός ήταν ο αριθμός των νοικοκυριών που έχασαν την πρόσβαση σε «βασικά» αγαθά ή υπηρεσίες, ενώ η δραματική αύξηση της ανεργίας στην περίοδο της κρίσης στη χώρα μας συνοδεύεται από περικοπές στο χώρο των κοινωνικών δαπανών.

Η κρίση δεν έχει επηρεάσει ομοίμορφα ολόκληρο τον πληθυσμό και φαίνεται ότι έχει οδηγήσει σε ακόμη χειρότερη κατάσταση ομάδες του πληθυσμού που βρίσκονταν ήδη σε υψηλό κίνδυνο φτώχειας πριν από την τρέχουσα κρίση. Η αύξηση των συντελεστών του Φόρου Προστιθεμένης Αξίας, η αύξηση των Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης στα καύσιμα, τα ποτά και τα τσιγάρα, η καθιέρωση του Ενιαίου Τέλους Ακίνητης Περιουσίας και της έκτακτης εισφοράς στα ακίνητα εκτιμάται ότι οδήγησαν στη/σε δυσανάλογη μείωση της πραγματικής αγοραστικής δύναμης των φτωχότερων νοικοκυριών, ενώ οι μεγάλες αυξήσεις τιμών στα τρόφιμα και στα καύσιμα επηρέασαν τους φτωχούς πολύ περισσότερο από ό,τι τα πιο πλούσια νοικοκυριά.

Στη συγκυρία αυτή είναι προφανές ότι οι όποιες παρεμβάσεις θα πρέπει να στοχεύουν στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των κοινωνικών δαπανών και στην προώθηση της κοινωνικής συνοχής μέσα από την άμβλυση της ακραίας φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Απαιτείται επαναπροσδιορισμός και ενδυνάμωση των κοινωνικών πολιτικών. Οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν τα τελευταία έτη φαίνεται να είναι πιο αποτελεσματικές στο να περιορίζουν την ένταση της φτώχειας των ηλικιωμένων, αλλά αποδεικνύονται μάλλον ανεπαρκείς για άλλες κοινωνικά ευπαθείς ομάδες και κυρίως τους νέους και τους ανέργους. Ο επαναπροσδιορισμός των βασικών παραμέτρων της κοινωνικής πολιτικής παραμένει ζητούμενο και αναδεικνύεται ως επιτακτικά αναγκαίος στην τρέχουσα κρίση. Κοινωνικές πολιτικές με σκοπό να ενισχυθεί το κοινωνικό δίκτυο ασφαλείας και να ελαφρυνθούν οικονομικά εκείνες οι κοινωνικές ομάδες που βιώνουν την απώλεια απασχόλησης, τη συσσώρευση των χρεών, τη μείωση της αγοραστικής τους δύναμης, τη μείωση των εισοδημάτων και την αύξηση των φόρων κρίνονται αναγκαίες. Τα “επιμέρους” κρίσιμα προβλήματα που αναδύονται, όπως είναι η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και η αποτελεσματική προστασία των ανέργων, πρέπει να αντιμετωπιστούν άμεσα.

Οι περιορισμένες κοινωνικές δαπάνες πρέπει να γίνουν πιο αποτελεσματικές, δίνοντας προτεραιότητα στην εξάλειψη ακραίων φαινομένων φτώχειας σε οικογένειες με παιδιά και χωρίς

κανέναν εργαζόμενο, χωρίς επίδομα ανεργίας ή άλλη εισοδηματική ενίσχυση και συχνά χωρίς πρόσβαση στην κοινωνική ασφάλιση. Προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλει η καθολική εφαρμογή του κοινωνικού εισοδήματος αλληλεγγύης, το οποίο από τις αρχές Φεβρουαρίου 2017 υλοποιείται σε εθνική κλίμακα.⁵ Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η χορήγηση του «κοινωνικού μερίσματος», αναδιανέμοντας τα τελευταία έτη μέρος του δημοσιονομικού πλεονάσματος.

Τέλος, επισημαίνεται ότι η ενίσχυση της απασχόλησης είναι ο καλύτερος τρόπος αποτροπής καταστάσεων φτώχειας, ενώ πολιτικές βελτίωσης του εκπαιδευτικού επιπέδου των πιο φτωχών τμημάτων του πληθυσμού είναι βέβαιο ότι θα αμβλύνουν τους κοινωνικούς δείκτες της ανισότητας, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η σχετική υστέρηση δεν εξαντλείται στο εισόδημα και η αντιμετώπισή της απαιτεί τη συντονισμένη δράση κοινωνικών δαπανών και κοινωνικών επενδύσεων (παιδεία, υγεία κ.λπ.).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Γιαννίτσος Τ. και Ζωγραφάκης Στ. (2016), *Ανισότητες, φτώχεια, οικονομικές ανατροπές στα χρόνια της κρίσης*, Εκδόσεις Πόλις, Σεπτέμβριος 2016.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, Δελτίο Τύπου «Οικονομική Ανισότητα - Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών 2016», ΕΛΣΤΑΤ, Ιούνιος 2017.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, e-Εκδόσεις, «Συνθήκες Διαβίωσης στην Ελλάδα», Σεπτέμβριος 2018.

Καπλάνογλου Γ. και Ράπανος Β. (2014), «Ποιοι πληρώνουν τους έμμεσους φόρους στην Ελλάδα; Πρώτες ενδείξεις στην περίοδο της κρίσης», Τεύχος «Δημοσιονομική προσαρμογή: πόσο δίκαιη είναι η κατανομή των βαρών;», Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή.

Χαραλαμπίδης Ε. (2017), «Πόσο έχει επηρεάσει η κρίση την οικονομική κατάσταση των ελληνικών νοικοκυριών; Μια συγκριτική ανάλυση των δύο κυμάτων της έρευνας HFCS», Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, Τεύχος 45, Ιούλιος 2017. <http://www.bankof-greece.gr/BogEkdoseis/oikodelt201707.pdf>

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

International Labour Organization (2017), *Global Wage Report 2016/17, Wage Inequality in the workplace*, Geneva.

Leventi, C. and Matsaganis M. (2016), “*Estimating the distributional impact of the Greek crisis (2009-2014)*”, OECD Economics Department Working Papers, No. 1312, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5jlv2jl6c9f3-en>

5. Ο προϋπολογισμός του προγράμματος για τους 11 μήνες εφαρμογής το 2017 ανήλθε σε 760 εκατ. ευρώ (0,4% του ΑΕΠ), ενώ συνολικά επωφελήθηκαν περίπου 280.000 νοικοκυριά με 700.000 μέλη. Τα νοικοκυριά εντάσσονται στο πρόγραμμα εφόσον πληρούν αθροιστικά συγκεκριμένα κριτήρια – εισοδηματικά, περιουσιακά και διαμονής.

- Mitrakos T. and Botsari M. (2016), “*Social Indicators and the Effectiveness of Social Transfers in Greece over the Recent Crisis*”, *Social Cohesion and Development 2016*, Volume 11, Issue 1, Spring 2016.
- OECD (2016), “*Income Inequality remains high in the face of weak recovery*”, *OECD Inequality Update*, OECD Publishing, November 2016.
- OECD (2017), “*How is life? 2017 Measuring Well-Being*”, OECD Publishing, 15 November 2017.
- OECD (2018a), “*Inequalities in household wealth across OECD countries: Evidence from the OECD Wealth Distribution Database*”, *OECD Statistics Working Papers*, 2018/01, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2018b), “*Economic Policy Reforms 2018: Going for Growth Interim Report*”, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/growth-2018-en>
- World Bank Group (2016), “*Taking on Inequality: Who are the Poor in the Developing World*”, *Poverty and Shared Prosperity Report 2016*, Policy Research Working Paper 7844, October 2016.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
HELLENIC SOCIAL POLICY ASSOCIATION